

Ontogeneze řeči a jazykových schopností

Faktory ovlivňující vývoj řeči a jazykových schopností

Gajdušková, Smělíková, Jobeková, Hejda, Fábiková, Nikodémová
Brno 2023

Dělení ontogeneze řeči

Dělení dle Lechty

- 1. období pragmatizace** - přibližně do konce prvního roku života;
- 2. období sémantizace** - první až druhý rok života;
- 3. období lexémizace** - druhý až třetí rok života;
- 4. období gramatizace** - třetí až čtvrtý rok života
- 5. období intelektualizace** - po čtvrtém roce života.

Dělení ontogeneze řeči

Dle Sováka

předběžná stádia ontogeneze řeči

1. období křiku
2. období žvatlání

vlastní vývoj řeči

1. stadium emocionálně volní
2. stadium asociačně reprodukční
3. stadium logických pojmů
4. intelektualizace řeči

Přípravné období vývoje řeči (od narození do 1 roku)

- dítě se připravuje na mluvení, „trénuje“ → osvojuje zručnosti a návyky, na jejichž základě vzniká později skutečná řeč.
- **Neverbální projevy** = nezvukové i zvukové prvky (zrakový kontakt, tělesný kontakt při kojení)
 - nemusí být vždy vázány na budoucí mluvenou řeč
 - neverbální komunikace přetrvává v různých formách po celý život
- **Předverbální projevy** = křik, broukání
 - užší vazba na budoucí zvukovou slovní, mluvenou řeč dítěte
 - postupně zanikají, ve vývoji budou nahrazeny verbálními projevy
- příprava artikulačního aparátu ke skutečné řeči
- začátek již před narozením dítěte

Přípravné období vývoje řeči

Prenatální, perinatální a postnatální období

Prenatální období

- nitroděložní kvílení (vagus uterinus)
- polykací pohyby, dumlání palce, „naladění“ sluchu na zvuky řeči

Perinatální období

- reflexní novorozenecký křik (reakce na změnu dýchání)
- křik nemá ještě signální význam (reflex)

Vývoj řečových aktivit je možný až po ovládnutí činností sání, žvýkání, polykání. To je důležité pro logopedickou praxi, kde je nutná stimulace těchto primárních činností...

Postnatální období

První 2 měsíce po porodu

- specifická preverbální komunikace novorozence s matkou
 - kojení jako typický přirozený komunikační obřad (Damborská 1982)
 - sensorická stimulace (doteky tělíčka, změna polohy dítěte)
- schopnost příklonu
- úsměv (2.-3. týden)
- citově zabarvený křik vyjadřující **nespokojenost** – tvrdý hlasový začátek (asi od 6. týdne)

2. – 3. měsíc

- reakce úsměvem na úsměv
- křik vyjadřuje i **spokojenost** (měkký hlasový začátek)
- broukání → dítě vydává různé zvuky, zejména ve stavu nasycení, spokojenosti
- začátky žvatlání → **pudové žvatlání** („babbling“)

6. – 8. měsíc

- **napodobující žvatlání** (jen u slyšících dětí)
- k napodobení je třeba mnoho pokusů = fyziologická echolalie

10. – 12. měsíc

- rozumění řeči – projevuje motorickou reakcí („Udělej paci, paci“ → zatleská)

Stadia vlastního vývoje řeči

Stádium emocionálně volní (1-1,5 r.)

- jednoslovné věty vyjadřující vlastní pocity, přání, prosby, př. pa, ham,...(slova plní funkci věty)

Stádium egocentrického vývoje řeči (1,5-2 roky)

- dítě napodobuje dospělé, často si také opakuje slova, objevuje mluvení jako činnost

Stádium asociačně reprodukční (2-2,5 r.)

- chápe souvislosti
- objevují se chyby, př. dobrý - dobřejší

Stadia vlastního vývoje řeči

Stádium rozvoje komunikační řeči (2,2-3 roky)

- prudký rozvoj komunikační řeči
- snaží se s dospělými komunikovat stále častěji

Stádium logických pojmů (3 r.)

- gramatické období
- začíná skloňovat, časovat, druhé období otázek - proč?

Intelektualizace řeči (4 r.)

- mluví ve větách, souvislejší vyjadřování
- osvojování nových slov, rozšiřování slovní zásoby
- pokračuje až do dospělosti člověka

Jazykové roviny v ontogenezi řeči

Morfologicko-syntaktická

- 1. rok (vlastní vývoj řeči)
- Opakování slabik – jednoslovné věty
- 1,5 – 2 roky – dvouslovné věty
- 2,5 - 3 roky - 3, 4, 5 slov ve větě

- Morfologie – Podstatná jména, Onomatopoická citoslovce, slovesa, přídavná jména, osobní zájmena....

- Syntax – transfer
- Fyziologický dysgramatismus

Lexikálně-sémantická

- 10. měsíc – pasivní slovní zásoba
- 12. měsíc – aktivní slovní zásoba
- Hypergeneralizace
- Hyperdiferenciace

- Slovní zásoba:
 - 1. rok – 5-7 slov
 - 2. rok – 200 slov
 - 3. rok – 1 000 slov
 - 4. rok – 1 500 slov
 - 6. rok – 2 500-3 000 slov

Jazykové roviny v ontogenezi řeči

Foneticko-fonologická

- $ce \rightarrow$ vyčlenění hlásek mateřského jazyka
- Pořadí fixace jednotlivých hlásek
 - samohlásky
 - souhlásky:
 - závěrové
 - úžinové jednoduché
 - polozávěrové
 - úžinové se zvláštním způsobem tvoření
- Vývoj výslovnosti může být ukončen asi v 5 letech, ale může trvat také do 5.-7

Pragmatická

- 2.-3. rok – role komunikačního partnera
- po 3. roce snaha komunikovat, navazovat a udržovat krátký rozhovor s dospělými,
- ve 4 letech komunikace přiměřená dané situaci – období intelektualizace řeči, dochází v něm k regulační funkci řeči

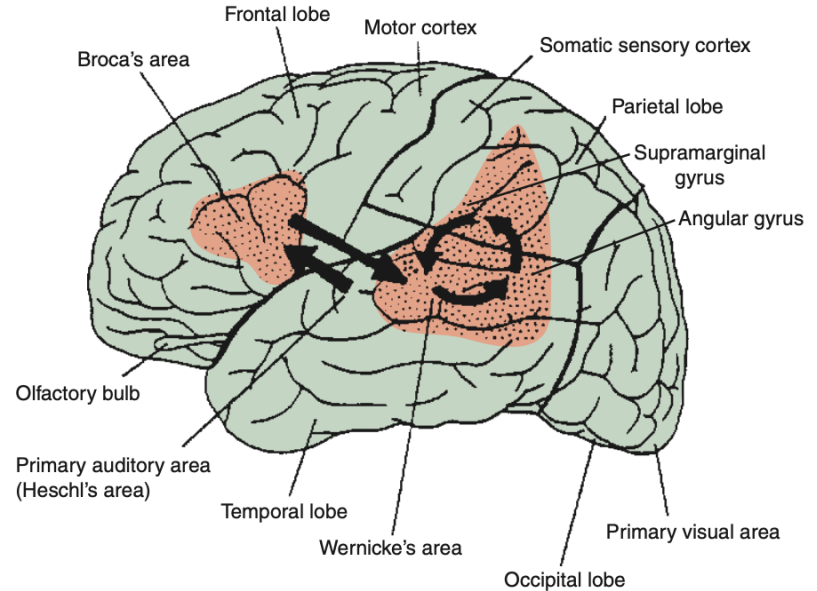
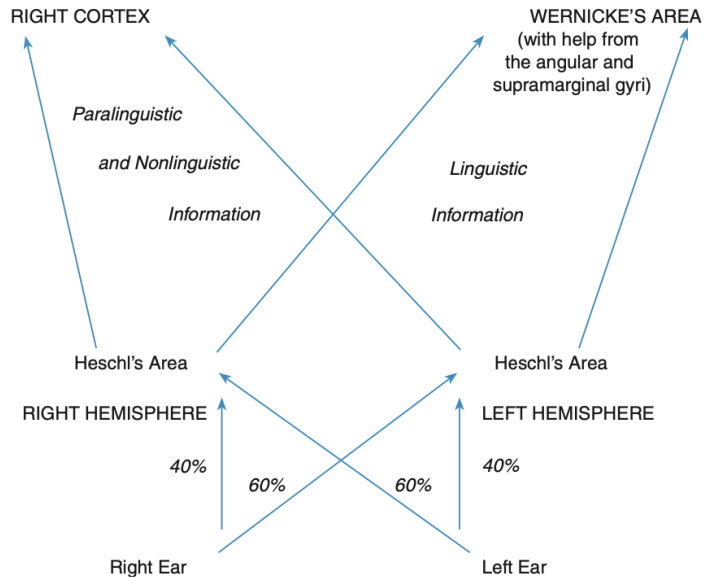
Faktory ovlivňující vývoj řeči a jazyka

- Motorické schopnosti
- Stav CNS
- Intelektové schopnosti
- Stav mluvidel
- Zrakové a sluchové vnímání
- Vrozená míra nadání pro jazyk
- Sociální prostředí

Možnosti stimulace vývoje řeči (v domácím v prostředí):

- Komunikace tváří v tvář a na stejné úrovni
- Jasná mluva, základní slovní zásoba, krátké věty
- Všechno, co dělám jasně pojmenovávat
- Opakovat, co dítě říká
- Pochvala, motivace
- Přijímat přístup dítěte

Mozek a řeč

Vývoj mozku a řeč

- Osvojování řeči a jazyka souvisí s fyzickým dozráváním a specializací mozku
- Nejrychlejší růst v prvních 2 letech
- Hmotnost mozku - ukazatel neurologického vývoje - novorozenec 25% hmotnosti dospělého mozku
- 1 rok - 60% hmotnosti dospělého mozku - první slova
- 5 let - 90% ---- finální hmotnost cca 12 let
- Množství neuronů se výrazně nemění, zvyšuje se množství dendritů a axonů, probíhá myelinizace
- Vliv: choroba, podvýživa, senzorická deprivace
- Myelinizace pod vlivem estrogenu - děvčata dřívější neurologický vývoj?

Vývoj mozkové kůry

- Myelinizační cykly
- 1. Motorická area ve frontálním laloku (Brocova)
- 2. Somatosenzorická area v parietálním laloku
- 3. Primární vizuální area v okcipitálním laloku
- 4. Heschlovy závity - primární sluchová oblast
- Později: oblasti spojené s řečí
- Nejdřív primární centra, pak asociační oblasti
- Fasciculus arcuatus se myelinizuje v 1.roku života - první slova
- Rychlá myelinizace asociační oblasti parietálního laloku - 2.-3.rok - rychlý nárůst slovní zásoby - růst až do 40.let
- Vývojové opoždění jazyka - nedostatečné vyžívání myelinu v asociačních oblastech a jazykových centrech

Ontogeneze znakového jazyka u dětí

- znakový jazyk dětí x znakový jazyk dospělých
 - jednodušší artikulace, častější opakování znaku
- dítě s těžkou vrozenou nebo raně získanou vadou sluchu:
 - reflexivní křik, broukání, zdvojování slabik
 - vývoj řeči se pozastavuje až u pudového žvatlání (6 měsíc dítěte)
 - vyžaduje zpětnou sluchovou vazbu vlastního hlasu a vnímání hlasů ostatních
- znakový jazyk jako mateřský
 - vizuálně pohybové znaky dítětem snadno viditelné, učení spontánně
- první znaky nejčastěji: Máma, táta, pes, ahoj, pá, ne, ...
 - u neslyšících dříve znaky zvířat než u slyšících pojmenování zvířat (rozlišují podle zvuků, které to zvíře vydává)

Jazykové roviny ve vývoji znakového jazyka

- rovina foneticko - fonologická:
 - vývojová patlavost - děti nejsou schopné koordinovat pohyby rukou (znaky komolí) → něco jako špatná výslovnost hlásek u dětí
 - zjednodušené znaky - lehčí tvary rukou, více ikonické
- rovina morfologicko - syntaktická
 - manuální žvatlání
 - rok/rok a půl: první skutečné znaky
 - hypergeneralizace - zevšeobecňování, rozšiřování významu znaků
 - dva roky: izolované znaky se přeměňují do kombinací znaků
 - osvojení morfologických struktur v předškolním věku, syntaktických s. do 10 let
- rovina lexikálně sémantická
 - rok: první tázací výrazy (kde, co)
 - rok a půl: rozvíjí se aktivní znaková zásoba, začátek používání obličejových výrazů
 - dva a půl/tři roky: 350 pojmů (stejně jako mluvená zásoba slyšícího dítěte)

Shrnutí

- starší literatura: vývoj dětského znakového jazyka je pomalejší než vývoj mluvené dětské řeči
- neplatí : probíhá obdobně jako vývoj mluveného jazyka
- možný rozdíl: neslyšící děti slyšících x neslyšících rodičů

Zajímavosti:

- fáze osvojování si základních komunikačních dovedností
 - upoutání pozornosti dotykem, důležitost očního kontaktu, dělení pozornosti mezi předmět komunikace a komunikanta
- děti cca do 3 let nerozlišují pravou a levou ruku u znakování - nemají rozlišenou laterálníitu

Užitečná literatura

- Ilona Kejlíčková - Vady řeči u dětí - příklady z praxe, tipy na aktivity pro rozvoj dětských mluvidel, porovnání vývoje řeči a motoriky, přehledné tabulky
- [Robert E.Owens Jr - Language Development](#): An Introduction - detailní popis vývoje jazyka a řeči u dětí, informace, které nejsou běžně v česko-slovenské literatuře, mírně odlišné ponětí, na stáhnutí zdarma (klik na název knihy)

Zdroje:

- SCHÄFFEROVÁ, Erika. Jazykové kompetence žáků mladšího školního věku s těžkou sluchovou vadou v českém znakovém jazyce. Praha, 2016. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Vedoucí práce Mgr. Miroslava Kotvová.
- LIŠKOVÁ, Monika. Osvojování češtiny a znakového jazyka: srovnání. Brno, 2006. Diplomová bakalářská práce. Masarykova univerzita. Vedoucí práce Mgr. Linda Awadová.
- DEJMKOVÁ, Štěpánka. Vývoj jazykových kompetencí jedinců CODA. Praha, 2014. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Vedoucí práce Mgr. Miroslava Kotvová.
- Horňáková, K., Kapalková, S., & Mikulajová, M. (2009). Jak mluvit s dětmi: od narození do tří let (1 vyd.). Portál.
- KLENKOVÁ, Jiřina. Logopedie. Redigovala Mgr. Alena HERBERGOVÁ. Praha: Grada Publishing, 2006, 224 s. ISBN 978-80-247-9088-6.
- LOVE, Russell J. Mozek a řeč: neurologie nejen pro logopedy. Vyd. 1. Praha: Portál, 2009.
- Robert E. Owens, Jr (2016). Language development: An Introduction (9th edition). Pearson.
- KEJKLÍČKOVÁ, Ilona. Vady řeči u dětí: návody pro praxi. Vydání 1. Praha: Grada, 2016. 222 stran. Pedagogika.